

Dorota Kobus-Ostrowska*

BIERNOŚĆ ZAWODOWA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W POLSCE

THE DISABLED IN POLAND DETERMINANTS OF ECONOMIC INACTIVITY

Abstract

The article discusses the economic inactivity of disabled persons in Poland and pointing their opportunities for change. Their activity is analysed using statistical and empirical data obtained from quarterly Labour Force Surveys (LFS) conducted by Central Statistical Office (GUS), as well as information available at the Office of the Government Plenipotentiary for the Disabled. Pointing to a considerably improved labour market situation of disabled people, the above analysis of their economic activity also finds multiple constraints in this area. The present social policy has not lifted the existing barriers, but have only made them less severe for a time.

Key words: disability, economically inactive, the activity rate, employment rate.

JEL classification: J14, J71.

Wstęp

Celem artykułu jest próba identyfikacji czynników determinujących bierność zawodową osób niepełnosprawnych w Polsce i wskazanie niezbędnych kierunków zmian. Zaprezentowana analiza aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce z jednej strony wskazuje na poprawę sytuacji tych osób na rynku pracy, z drugiej zaś podkreśla wielorakie ograniczenia. Nadal bowiem występują bariery, których obecnie realizowana polityka społeczna nie eliminuje, a jedynie doraźnie łagodzi. I tak, w Polsce w 2014 r. biernych zawodowo było aż 72,9% osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym (wobec 24% osób sprawnych).

Na początek warto zauważyć, że aktywność człowieka jest jego wrodzoną umiejętnością, a zatem jest uwarunkowana genetycznie. Człowiek chce realizować i osiągać postawione cele. Jednakże siłę, czas i kierunek aktywności

---

* Dr, Instytut Ekonomii, Uniwersytet Łódzki.

człowieka określa sytuacja, w jakiej się znajduje oraz zdarzenia i relacje, których doświadcza. Wpływ mają na to zarówno relacje rodzinne, środowisko w którym osoba niepełnosprawna funkcjonuje, jak i możliwości jakie oferuje aktywnym zawodowo lokalny bądź regionalny rynek pracy. Warto dodać również, że aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych ma szczególne znaczenie w zapobieganiu wykluczeniu społecznemu jak również integracji społecznej tych osób.

Materiały i metodyka badań

Do analizy posłużył materiał statystyczno-empiryczny udostępniony przez GUS w ramach kwartalnych Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL)¹, a także informacje przekazane z Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych. Autorka wykorzystwała zatem analizę oraz krytykę piśmiennictwa i aktów prawnych, jak również analizę statystyczną.

Wyniki badań

Mimo, że istnieją różne rodzaje i stopnie aktywności człowieka, to w każdym społeczeństwie są grupy, bądź pojedyncze osoby, które wykazują niewielką aktywność, a w świetle rynku pracy nawet całkowitą bierność, przykładem są niepełnosprawni bierni zawodowo. I choć w Polsce systematycznie zmniejsza się ich liczba, to nadal jest to znacząca grupa, która pozostaje bez pracy i nie wykazuje potrzeby jej podjęcia.

W Polsce, według wyników kwartalnego reprezentacyjnego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności prowadzonego przez GUS w roku 2014 liczba osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym wynosiła prawie 2 mln osób (dokładnie 1901 tys.), co stanowi 8,3% ludności w tym wieku². Uwzględniając tylko dane dotyczące aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce w roku 2014

---

¹ W prezentowanym artykule uwzględniono dane średnioroczne dla osób niepełnosprawnych w Polsce, w następujących przekrojach: stopień niepełnosprawności, płeć, miejsce zamieszkania, wykształcenie i wiek.

² Z punktu widzenia stopnia niepełnosprawności w roku 2014 aż 19,7% osób w wieku produkcyjnym miało orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności (lub orzeczenie równoważne), 40,8% osób posiadało orzeczenie o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności (lub równoważne) a pozostałe 39,5% – orzeczenie o lekkim stopniu niepełnosprawności (lub równoważne). Wśród osób niepełnosprawnych w analizowanym roku 50,1% stanowiły kobiety, a 49,9% mężczyźni. Z punktu widzenia wykształcenia tylko 7% osób niepełnosprawnych deklaruje wykształcenie wyższe, 20% policealne, 7% ogólnokształcące, 31% zasadnicze zawodowe i prawie 35% wykształcenie: gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe. Por.: www.niepełnosprawni.gov.pl (dostęp 21.02.2015).

zauważamy, że współczynnik aktywności zawodowej wynosił 27,2% (w 2012 roku – 27,5%); wskaźnik zatrudnienia 22,8% (w 2012 roku – 23%), zaś stopa bezrobocia 16%³ (w 2012 roku – 16,3%)⁴. Dla porównania, w/w mierniki dla populacji wszystkich osób w Polsce kształtowały się w roku 2014 odpowiednio: 74,6%; 68,4% i 8,2%⁵. Bez wątplenia aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych różni się znacząco od aktywności zawodowej ogółu ludności w Polsce, w tym również osób sprawnych⁶. Współczynnik aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w roku 2014 był prawie trzykrotnie niższy niż ogółu ludności w wieku produkcyjnym, natomiast stopa bezrobocia wyższa. W tym kontekście warto dodać, że z jednej strony znacząca grupa niepełnosprawnych to osoby bierne zawodowo (np. w roku 2012 stanowili oni około 72,5%, a 72,7% w roku 2013% osób niepełnosprawnych), z drugiej strony są i tacy, którzy wykazują aktywność zawodową, niestety nie mogą znaleźć pracy ani na lokalnym, ani na regionalnym rynku pracy.

Wymienione dane, mimo że mają charakter wybiórczy, niepokoją. Tym bardziej, że od wielu lat prowadzone są w Polsce liczne kampanie społeczne promujące zatrudnienie i równouprawnienie w pracy osób niepełnosprawnych⁷. Co więcej, w latach 2009–2013 realizowano wiele programów aktywizujących skierowanych do bezrobotnych osób niepełnosprawnych⁸, a powiatowe urzędy pracy wykazywały ponad przeciętną efektywność ich wdrażania. Jeśli wśród bezrobotnych niepełnosprawnych i poszukujących pracy (którzy nie mają statusu osoby bezrobotnej, mimo że widnieją w rejestrach i mają orzeczone stopień niepełnosprawności) uwzględnimy wszystkich tych, którzy pozostają w rejestrach pup-ów dłużej niż 2 lata, wówczas okazuje się że 60% osób długotrwale bezrobotnych to niepełnosprawni. Potwierdza to tezę, że mimo (niezwykle trudnych i kosztownych) działań wielu instytucji, osobom niepełnosprawnym nadal jest bardzo trudno znaleźć zatrudnienie nie tylko na otwartym, ale również na chronionym rynku pracy (tab. 1).

³ Zgodnie z BAEL: współczynnik aktywności zawodowej to procentowy udział aktywnych zawodowo w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej; wskaźnik zatrudnienia to procentowy udział pracujących i bezrobotnych w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym; zaś stopa bezrobocia to odsetek osób bezrobotnych wśród aktywnych zawodowo, jeśli spełniają określone warunki.

⁴ www.niepełnosprawni.gov.pl (dostęp 21.02.2015).

⁵ Wysokość wskaźnika aktywności zawodowej dla osób w wieku produkcyjnym została podana dla II kwartału 2014, *Aktywność ekonomiczna ludności Polski III kwartał 2014*, GUS, Warszawa 2015, s. 26, 27, 31.

⁶ D. Kobus-Ostrowska, *Economic activity of disabled people and their development opportunities*, [w:] P. Ucieklak-Jeż. (red.), *Social aspects of market economy*, Wydawnictwo im. S. Podońskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2011, s. 241.

⁷ I. Książkiewicz, *Programy wspierania aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych – przegląd stanowisk*, [w:] B. Błaszczuk (red.), *Polityka rynku pracy: doświadczenia europejskie i polskie*, Wydawnictwo ASPRA – JR, Pułtusk 2008, s. 90–103.

⁸ D. Kobus-Ostrowska, *Economic activity...*, s. 239.

Tabela 1: Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym w Polsce w latach 2002–2014 – dane średnioroczne

Wyszczególnienie	Osoby niepełnosprawne				
	Ogółem	Aktywni zawodowo			Bierni zawodowo
		Razem	Pracujący	Bezrobotni	
	w tysiącach osób				
2002	2555	658	523	135	1897
2003	2462	584	471	112	1878
2004	2458	576	446	130	1882
2005	2386	570	444	125	1816
2006	2280	503	416	87	1777
2007	2259	511	439	72	1748
2008	2213	528	460	69	1685
2009	2068	508	443	65	1560
2010	2023	521	441	80	1503
2011	1991	523	442	81	1467
2012	1953	537	450	87	1416
2013	1918	524	430	94	1394
2014	1901	516	434	83	1385

Źródło: Roczne dane BAEL za lata 2002–2014 Niepełnosprawność w liczbach, [online] <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach> (dostęp 20.02.2015).

Z danych zaprezentowanych w tabeli 1 wynika, że mimo systematycznego zmniejszenia się liczby osób prawnie niepełnosprawnych, nadal wiele osób w wieku produkcyjnym deklaruje się jako bierne zawodowo (72,8% w 2014; 72,7% w 2013; 73,6% w 2011; 77,4% w 2007; 74,2% w 2002 roku). Wymienione dane zaskakują tym bardziej, że przez wiele lat prowadzono w Polsce liczne kampanie społeczne promujące zatrudnienie i równouprawnienie w pracy osób niepełnosprawnych⁹. Co więcej, 15% przedsiębiorstw deklaruje, że zapewnia odpowiednie warunki pracy osobom niepełnosprawnym, ale tylko 6% z nich zatrudnia niepełnosprawnych na umowę o pracę. Czy na decyzje osób niepełnosprawnych ma wpływ tylko sytuacja na rynku pracy?

Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy uwzględnić fakt, że sytuacja społeczno-ekonomiczna poszczególnych grup ludności, w tym osób niepełnosprawnych,

⁹ D. Kobus-Ostrowska, *Fundusze Unii Europejskiej wsparciem w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce*, [w:] A. Organiściak-Krzykowska, K. Nyklewicz (red.), *Rynek pracy w dobie innowacji*, Instytut Warmińsko-Mazurski w Olsztynie oraz IPiSS Warszawa–Olsztyn 2014, s. 102–115, a także I. Książkiewicz, *Programy wspierania aktywizacji...*, s. 90–103.

jest pochodną ich sytuacji na rynku pracy. Jeśli trudno osobie sprawnej znaleźć pracę na rynku lokalnym lub regionalnym, to dla osoby niepełnosprawnej staje się to wręcz niemożliwe, chyba że pracodawca chcąc minimalizować koszty swojej działalności będzie dążył do zatrudnienia pracownika z umiarkowanym bądź znacznym stopniem niepełnosprawności. Jeśli to nastąpi przedsiębiorca pozyska pieniądze z PFRON.

Dla pełnego przedstawienia problemu porównano aktywność ekonomiczną osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym z sytuacją osób sprawnych uwzględniając identyczny czasookres w analizie. W analizie uwzględniono następujące mierniki: współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia oraz stopę bezrobocia. Szczegółowe dane dotyczące aktywności ekonomicznej ludności Polski w wieku produkcyjnym z podziałem na osoby sprawne i niepełnosprawne w latach 2002–2014 zamieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Aktywność zawodowa ludności w wieku produkcyjnym (18–59/64) z uwzględnieniem osób niepełnosprawnych w latach 2002–2014

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Współczynnik aktywności zawodowej w %													
Ogółem	70,5	69,8	69,6	69,8	69,2	69,1	69,9	70,9	71,9	72,4	72,9	73,0	74,6*
Osoby niepełnosprawne	25,8	23,7	23,4	23,9	22,1	22,6	23,9	24,6	25,8	26,4	27,5	27,3	27,1
Osoby sprawne	75,9	75,2	74,9	74,9	74,2	72,0	74,7	75,3	76,0	76,1	77,1	77,1	76,0
Wskaźnik zatrudnienia w %													
Ogółem	56,1	55,7	56,1	57,1	59,4	62,3	64,9	65,0	64,9	65,3	65,4	65,1	68,4*
Osoby niepełnosprawne	20,5	19,1	18,1	18,6	18,2	19,4	20,8	21,4	21,9	22,3	23,0	22,4	22,8
Osoby sprawne	60,4	60,0	60,4	61,4	63,3	66,8	69,4	69,1	68,7	69,0	69,3	69,7	70,0
Stopa bezrobocia w %													
Ogółem	20,4	20,1	19,4	18,1	14,1	9,8	7,2	8,3	9,8	9,8	10,3	11,2	8,3*
Osoby niepełnosprawne	20,5	19,2	22,6	21,9	17,3	14,1	13,1	12,8	15,3	15,5	16,2	17,9	16,1
Osoby sprawne	20,4	20,1	19,3	18,0	14,6	9,6	7,0	8,2	9,6	9,7	10,1	10,3	8,9

* Dane uwzględniają IV kwartał 2014 – Kwartalna informacja o rynku pracy w IV kwartale 2014 r. <http://stat.gov.pl> (dostęp 27.02.2015).

Źródło: Roczne dane GUS, BAEL za lata 2002–2014 Niepełnosprawność w liczbach, [online] <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach>, (dostęp 20.02.2015).

Analiza danych dla wybranych zbiorowości – ogółem, zamieszczonych w tabeli 2 pozwala wskazać następujące zależności. Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych istotnie różni się od aktywności zawodowej ogółu ludności w Polsce, w tym również osób sprawnych. Współczynnik aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w latach 2002–2014 był trzykrotnie niższy niż ogółu ludności w wieku produkcyjnym, natomiast stopa bezrobocia prawie o połowę wyższa. Mimo tej negatywnej relacji pozytywnym jest fakt, że w latach 2008–2012 zauważalny był systematyczny wzrost współczynnika aktywności zawodowej i wskaźnika zatrudnienia we wszystkich badanych grupach. I tak, w roku 2012 wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych wyniósł 23,2%, zaś osób sprawnych w wieku produkcyjnym oscylował na poziomie 69,3%

W stosunku do 2006 roku udział pracujących osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym wzrósł o 5 pkt. proc., zaś w porównaniu z rokiem 2010 wzrósł o 1,3 pkt. proc. (podczas gdy osób sprawnych tylko o 0,4 pkt. proc.). Może to oznaczać, w kontekście osób niepełnosprawnych, aktywizację zawodową tych, którzy dotychczas byli bierni zawodowo, ale to nie jedyny powód zmian. Istotny wydaje się również efekt zaostrzenia przepisów w zakresie orzecznictwa. Dodatkowo w roku 2012 w wieku produkcyjnym aktywnych zawodowo osób niepełnosprawnych było 27,6%, dla porównania współczynnik aktywności zawodowej osób sprawnych (w tym samym roku) w wieku produkcyjnym wyniósł 77,6%. W całym okresie dla wszystkich analizowanych grup, zarejestrowano również fluktuacje stopy bezrobocia, niestety najwyższy wzrost bezrobocia odnotowano wśród osób niepełnosprawnych tj. o 2,5 pkt. proc. w roku 2010 (w stosunku do roku 2009). Mimo negatywnego wymiaru tego zjawiska, warto zauważyć, że w całym badanym okresie systematycznie wzrastał wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych, co z pewnością wynikało z zainteresowania pracodawców zatrudnianiem osób niepełnosprawnych z uwagi na możliwość uzyskania przez nich wsparcia, szczególnie do końca 2009 roku. Niestety niepokojące zmiany odnotowano już w roku 2013, wówczas spadł współczynnik aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych i w porównaniu z rokiem 2012 był o 2 pkt. proc. niższy. Podobnie wskaźnik zatrudnienia oscylował na poziomie 22,4% a nie jak poprzednio, gdy osiągnął wartość 23%. Palącym problemem jest również wzrost stopy bezrobocia. Wskazanie najwyższe w całym badanym okresie odnotowano w roku 2013, jedynie w 2014 wystąpił niewielki spadek.

Bierność zawodowa według wybranych kryteriów społeczno-demograficznych

Aby zidentyfikować przyczyny bierności zawodowej przy uwzględnieniu różnych kryteriów, wykorzystano wyniki badań przeprowadzonych przez BAEL w latach 2011–2013 (tab. 3). I tak, na przykład uwzględniając stopień niepełnosprawności respondentów oraz ich płeć można wskazać, że:

- kobiety częściej niż mężczyźni deklarują bierność zawodową (znacząca część jako przyczynę wskazują obowiązki rodzinne)¹⁰;
- ponad połowa osób nieposzukujących pracy uznaje niepełnosprawność jako istotną przyczynę niepodjęcia prób znalezienia pracy (częściej ten argument wykorzystują niepełnosprawni mężczyźni niż niepełnosprawne kobiety);
- fakt uzyskiwania świadczenia jest ważny dla 40% mężczyzn i 60% kobiet i to on determinuje bierność zawodową respondentów;
- częściej biernymi zawodowo są osoby o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności niż lekkim czy znacznym (ta sytuacja dotyczy zarówno kobiet jak i mężczyzn).

Tabela 3. Liczba osób niepełnosprawnych biernych zawodowo według płci, przyczyn bierności i stopnia niepełnosprawności w Polsce w latach 2011–2013

Płeć i stopień niepełnosprawności	Ogółem			Osoby nieposzukujące pracy według przyczyn								
				obowiązki rodzinne i związane z tym prowadzenie domu			emerytura/ świadczenie			niepełnosprawność		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
	w tysiącach osób											
Mężczyźni	1378	1336	1326	6	7	6	422	425	421	892	854	874
Znaczny	428	431	431	X	X	X	154	158	146	263	263	300
Umiarkowany	557	534	538	X	5	X	163	163	168	365	341	355
Lekki	393	371	357	X	X	X	105	104	107	264	250	219
Kobiety	1480	1453	1392	22	21	23	660	647	616	723	695	648
Znaczny	463	474	469	4	3	X	232	233	225	214	221	193
Umiarkowany	592	583	557	10	10	9	257	253	238	291	282	268
Lekki	425	396	366	8	8	11	171	161	153	218	192	188

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności Polski, GUS, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/pw_aktyw_ekonom_ludn_2012.zip [dostęp 01.07.2013], http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/pw_aktyw_ekonom_ludn_2013.zip [dostęp 22.02.2015]

¹⁰ B. Bieszk-Stolorz, *Determinanty bierności zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce*, „OPTIMUM. Studia Ekonomiczne” 2012, nr 1(55), s. 53.

Przyjmując za kryterium miejsce zamieszkania, zauważyć można, że mieszkańcy miasta częściej niż mieszkańcy wsi wymieniają niepełnosprawność jako istotny powód nieposzukiwania pracy – 64%. Dodatkowo w mieście częściej niż na wsi decydują się na pozostanie bez pracy. Jeśli uwzględnimy stopień niepełnosprawności, to posiadana i prawnie określona niepełnosprawność oraz uzyskiwane świadczenie stanowią istotne bariery aktywności zawodowej zarówno dla osób z lekkim, jak i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, bez względu na miejsce zamieszkania (tab. 4).

Tabela 4. Liczba osób niepełnosprawnych biernych zawodowo według płci, przyczyn bierności i stopnia niepełnosprawności w latach 2011–2013

Miejsce zamieszkania, stopień niepełnosprawności	Ogółem			Osoby nieposzukujące pracy według przyczyn								
				obowiązki rodzinne i związane z tym prowadzenie domu			emerytura/ świadczenie			niepełnosprawność		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
	w tysiącach osób											
Miasto	1786	1751	1704	19	16	19	747	755	715	928	884	841
znacznym	552	570	569	X	X	X	251	260	243	282	293	274
umiarkowany	750	727	695	10	9	8	310	314	291	389	358	340
lekki	484	453	440	7	6	9	186	181	181	257	233	227
Wieś	1072	1039	1015	8	11	10	335	316	322	684	668	682
znacznym	340	335	330	X	X	X	135	131	128	194	191	219
umiarkowany	399	390	400	X	6	X	110	102	115	266	265	283
lekki	333	314	284	X	X	5	90	83	79	224	212	180

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności Polski, GUS, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/pw_aktyw_ekonom_ludn_2012.zip [dostęp 01.07.2013], http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/pw_aktyw_ekonom_ludn_2013.zip [dostęp 22.02.2015]

Kolejnym wyznacznikiem istotnym na gruncie prowadzonej analizy jest wiek osób niepełnosprawnych deklarujących się jako bierne zawodowo. W badaniu, przeprowadzonym w roku 2012, na grupie ponad 13 tys. osób niepełnosprawnych aż 99% respondentów wskazało przyczyny, dla których nie szuka pracy. I tak, nabycie prawa do renty bądź emerytury (w badanej zbiorowości) najsilniej determinowało przyczynę bierności zawodowej we wskazanych grupach wiekowych. Odmienne można założyć, że obawa przed utratą świadczenia

była silniejsza niż potrzeba pracy. Potwierdza to tezę, że niepewność pracy z jednej strony, a gwarancja otrzymywania świadczenia z drugiej – determinowały decyzje osób niepełnosprawnych o zaniechaniu poszukiwania pracy. Analizując ponadto dane z punktu widzenia wieku dla populacji osób niepełnosprawnych, niezwykle niepokojącym jest fakt, iż ponad połowa respondentów uznała zniechęcenie bezskutecznością działań na rynku pracy za przyczynę nieposzukiwania jej. Szczególnie trudna sytuacja dotyczy osób w wieku od 45 do 64 roku życia, w tej grupie ponad 61% osób uznało zniechęcenie jako powód bierności zawodowej. Ostatecznie, co siódma osoba wskazywała chorobę jako czynnik uniemożliwiający poszukiwanie pracy, częściej to wskazanie występowało wśród osób starszych niż młodszych. Ci ostatni szczególną wagę przypisywali potrzebie kontynuowania nauki lub zmianie kwalifikacji zawodowych; wskazała tak co piąta osoba w wieku 15–34 lat.

Z punktu widzenia płci, kobiety częściej niż mężczyźni deklarowali bierność zawodową (kobiety stanowiły 61% respondentów). Jako przyczynę bierności kobiety wskazywały obowiązki rodzinne, mężczyźni zaś upatrywali w chorobie czynnik determinujący ich decyzje¹¹. Jeśli pod uwagę weźmiemy zniechęcenie do poszukiwania pracy, to zauważymy co najmniej dwie prawidłowości. O ile kobiety częściej niż mężczyźni deklarowały zniechęcenie poszukiwaniem pracy, to uwzględnienie w analizie kobiet i mężczyzn tylko do 44 roku życia diametralnie zmienia sytuację, gdyż mężczyźni częściej w tym wieku niż kobiety rezygnowali z poszukiwania pracy i zniechęceni bezskutecznością działań stali się bierni zawodowo. Szczegółowe dane zamieszczono w tabeli 5.

---

¹¹ B. Bieszk-Stolorz, *Determinanty bierności zawodowej...*, s. 53.

Tabela 5. Liczba osób niepełnosprawnych biernych zawodowo według płci, wieku oraz przyczyn bierności w roku 2012

Ogółem	Osoby nieposzukujące pracy według przyczyn					Osoby poszukujące ale nie gotowe do jej podjęcia		Pozostali bierni zawodowo
	Razem	Zniechęcenie bezskutecznością poszukiwań	Nauka/ zm. kwalifikacji	Obowiązki rodzinne	Emerytura	Choroba		
Mężczyźni ogółem	5313	198	1428	174	2376	986	24	14
15 – 24	1495	23	1381	32	–	32	6	6
25 – 34	212	35	47	29	–	77	8	8
35 – 44	178	28	.	25	13	95	5	.
45 – 54	398	42	–	40	96	201	5	.
55 – 64	1153	65	–	42	524	469	.	.
65 lat i więcej	1877	5	–	6	1743	112	.	–
Kobiety ogółem	8401	268	1491	1369	3915	976	46	15
15 – 24	1627	14	1436	130	–	20	11	.
25 – 34	649	21	55	474	–	55	21	5
35 – 44	425	42	.	285	–	69	9	.
45 – 54	560	90	.	208	16	212	5	.
55 – 64	1952	90	–	191	1271	313	.	–
65 lat i więcej	3188	11	–	81	2628	307	–	.

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności Polski, GUS, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xber/gus/pw_aktyw_ekonom_ludn_2012.zip (dostęp 01.07.2013).

Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia (bez względu na analizowany rok), najczęściej biernymi zawodowo byli niepełnosprawni z wykształceniem gimnazjalnym, zasadniczym zawodowym i podstawowym (co trzecia osoba bierna zawodowo). Równie liczną grupę biernych zawodowo stanowiły osoby z wykształceniem wyższym, policealnym i średnim zawodowym (np. w roku 2012 co czwarta osoba z takim wykształceniem) (tab. 6).

Tabela 6. Liczba osób niepełnosprawnych biernych zawodowo według kryterium wykształcenia w tys. osób w Polsce w latach 2006–2012

Poziom wykształcenia	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	w tys. osób						
Ogółem	3235	3189	3030	2954	2822	2803	2789
Wyższe	164	119	152	154	162	178	159
policealne i średnie zawodowe	614	556	520	517	503	514	521
średnie ogólnokształcące	233	223	242	219	195	208	211
zasadnicze zawodowe	859	880	863	878	837	828	855
gimnazjum, podstawowe, niepełne podstawowe i bez wykształcenia	1365	1411	1253	1186	1125	1075	1043
	struktura w %						
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100
Wyższe	5	3,7	5,0	5,2	5,7	6,3	5,7
policealne i średnie zawodowe	19	17,4	17,2	17,5	17,8	18,3	18,7
średnie ogólnokształcące	7,2	7,0	8,0	7,4	6,9	7,5	7,6
zasadnicze zawodowe	26,6	27,6	28,5	29,7	29,7	29,5	30,6
gimnazjum, podstawowe, niepełne podstawowe i bez wykształcenia	42,2	44,3	41,3	40,2	39,9	38,4	37,4

Źródło: Roczne dane GUS, BAEL za lata 2006–2012. Niepełnosprawność w liczbach, [online] <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach> (dostęp 03.07.2013).

Mając świadomość, że tak wiele osób niepełnosprawnych pozostaje bez pracy, a nawet jej nie poszukuje, poniżej przedstawiono determinanty bierności zawodowej ze szczególnym uwzględnieniem osób niepełnosprawnych, a następnie zaprezentowano proponowane kierunki zmian tej niekorzystnej sytuacji w Polsce.

Determinanty bierności zawodowej osób niepełnosprawnych

Determinanty bierności zawodowej można analizować na trzech wymiarach: psychologicznej, legislacyjnej oraz ekonomicznej.

Wymiar psychologiczny odnosi się z jednej strony do spostrzegania przez osobę niepełnosprawną potrzeby podjęcia i kontynuowania pracy, z drugiej zaś – ta sama osoba analizuje działania przez pryzmat doświadczeń (często negatywnych) innych zatrudnionych. Choroba lub wyuczona bezradność, a czasem nawet postawa rodziny stanowią silną presję i skutecznie uniemożliwiają przełamanie barier determinujących bierność zawodową¹². Sytuacje te powodują zaburzenia życia psychicznego, osamotnienie oraz zachwianie poczucia własnej wartości¹³. O ile aktywność jednej osoby bądź grupy pobudza do działania inne, to jednak rozczarowanie jednej, wręcz zniechęcenie bezskutecznymi próbami podjęcia pracy, jest przestrożą dla wielu.

Wymiar legislacyjny odnosi się bezpośrednio do problemu zmienności przepisów. Brak stabilności przepisów prawa w tym zakresie zniechęca wielu przedsiębiorców do podejmowania „ryzyka” zatrudnienia osoby niepełnosprawnej. Obecnie pracodawcy nie są zainteresowani dostępnymi (choć ostatnio bardzo ograniczonymi) formami wsparcia przy zatrudnieniu osób niepełnosprawnych¹⁴. Towarzyszy temu również obawa o relacje z niepełnosprawnym pracownikiem i konieczność dostosowania miejsca pracy do osoby niepełnosprawnej. Niestety, przedsiębiorcy często korzystają z szansy zatrudnienia osoby niepełnosprawnej tylko do momentu, który przewidziany jest ustawowo na pozyskanie dofinansowania z PFRON. Dodatkowo jakakolwiek niekorzystna zmiana, wprowadzona przepisami prawa pracy bądź zapisami skutkującymi ograniczeniem refundacji otrzymywanej w ramach zatrudnienia osoby niepełnosprawnej przez pracodawcę, powoduje zwolnienie niepełnosprawnego pracownika. Są również i tacy pracodawcy, którzy nie mają świadomości pozyskania pracownika niepełnosprawnego wraz z dofinansowaniem, np. z PFRON¹⁵. A przecież przedsiębiorca, który

¹² B. Gąciarz, A. Ostrowska, W. Pańków, *Integracja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń*, IFiS PAN, Warszawa 2008, s. 81.

¹³ A. Mígas, *Rozwój zawodowy osób niepełnosprawnych – wybrane zagadnienia*, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, 2008, nr 1.

¹⁴ W Polsce pracodawcy zatrudniający niepełnosprawnych pracowników mają szansę na dofinansowanie do wynagrodzeń osób niepełnosprawnych; zwrot kosztów przystosowania i adaptacji istniejącego stanowiska pracy dla osoby niepełnosprawnej; zwrot kosztów pracodawcy poniesionych na rzecz wyposażenia stanowiska pracy; zwrot kosztów szkolenia pracowników niepełnosprawnych; zwrot kosztów zatrudnienia pracownika pomagającego pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy.

¹⁵ L. Michalczyk, *Zatrudnienie osób niepełnosprawnych w przedsiębiorstwach województwa małopolskiego*, „Gospodarka Narodowa”, 2011, nr 1–2, s. 105–118.

zatrudnia niepełnosprawnego pracownika, buduje klimat tolerancji, daje wyraźny sygnał poszanowania dla innych i tworzy społeczne partnerstwo.

Wymiar ekonomiczny oznacza, że przedsiębiorcy nadal traktują to „przedsięwzięcie” jako mało opłacalne, zaś osoby niepełnosprawne patrzą przez pryzmat relacji wysokości możliwego dochodu do świadczenia przewidzianego w myśl obowiązujących przepisów. Ta czysta kalkulacja jest w wielu przypadkach siłą sprawczą pozostania poza rynkiem pracy.

Współistniejące i wzajemne wzmacniające się siły powodują, że niepełnosprawni często pozostają bierni zawodowo. Nadal są postrzegani jako jednostki o ograniczonej zdolności do kierowania sobą i samorealizacji, a zatem wymagające głównie pomocy i protekcyjnej opieki. Takie spojrzenie na problem niepełnosprawności w Polsce skutecznie ogranicza możliwość aktywizacji osób niepełnosprawnych, rani zainteresowanych, a w warunkach pogłębiającego się kryzysu działa na nich deprawująco.

Podsumowanie i wnioski

Niepełnosprawność jest z pewnością sytuacją trudną, bowiem każda osoba w swym działaniu napotyka na liczne przeszkody tj. zły stan zdrowia, brak perspektyw na podjęcie pracy, bądź ofertę pracy niezgodną z posiadanymi kwalifikacjami i nabytymi umiejętnościami¹⁶. Niekorzystne i potęgujące bierność zawodową są również: brak wiary we własne siły i nabyte umiejętności, niechęć do podejmowania jakichkolwiek wyzwań, a także wcześniejsze bolesne próby powrotu na rynek pracy, bądź wyuczona bezradność. Dodatkowo postępująca globalizacja oraz dynamika zmian powodują, iż osoby z pewnymi dysfunkcjami zdrowotnymi odczuwają istotne trudności w dostosowaniu do ciągle zmieniającej się rzeczywistości. Aktywność zawodową osób niepełnosprawnych w Polsce ograniczają następujące czynniki:

- stan zdrowia i wynikające z niego ograniczenia (częściej kobiety niż mężczyźni);
- gwarantowane świadczenia i obawa przed ich utratą (bez względu na płeć);
- lęk przed podjęciem pracy oraz bezskuteczne próby jej poszukiwania (częściej mężczyźni niż kobiety);
- niewystarczające kwalifikacje zawodowe (dotyczy osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym i niższym bez względu na płeć);
- negatywne doświadczenia tych, którzy podnieśli swoje kwalifikacje i mimo aktywnego poszukiwania pracy nie mogą jej znaleźć (co działa demotywująco);

---

¹⁶ S. Byra, M. Parchomiuk, *Satysfakcja z pracy u osób niepełnosprawnych o różnym poziomie identyfikacji z zawodem*, „Polityka Społeczna”, 2011, nr 4.

– nieliczne oferty pracy dla osób niepełnosprawnych o wyższych kwalifikacjach i posiadanych umiejętnościach (co skutecznie zniechęca do poszukiwania pracy i zachęca do bierności)¹⁷.

Reasumując, przyczyn bierności zawodowej należy szukać najpierw w problemach natury psychicznej wśród osób niepełnosprawnych, które wywołują trudności w aktywizacji biernych zawodowo, a nie tylko w samej niepełnosprawności¹⁸. A następnie w sferze ekonomii i płaszczyźnie legislacyjnej. Okazuje się, że nadal niezbędne są działania ustawowe wspierające aktywizację zawodową osób o najniższych kwalifikacjach. „Praktyka oraz instrumenty instytucjonalno-finansowe w niewystarczającym stopniu wspierają osoby niepełnosprawne szukające pracy”¹⁹. Zajmujący się tą grupą uważają, że jest to działanie nie tylko niezwykle trudne, ale i kosztowne²⁰. Trudne, ponieważ znacząca grupa osób niepełnosprawnych, zniechęcona wcześniejszymi próbami znalezienia pracy, coraz częściej decyduje się na rentę socjalną (osoby niesłyszące). Jest to rozwiązanie bezpieczne w trudnych, nieustannie zmieniających się, warunkach²¹. Kosztowne, gdyż często dostępne formy aktywizacji, skierowane do osób niepełnosprawnych, mimo wykazywanej wysokiej ich aktywności, stanowią rozwiązanie tymczasowe, wręcz krótkotrwałe, i nie dają osobie niepełnosprawnej gwarancji utrzymania pracy w dłuższym okresie czasu²². Problem leży również po stronie pracodawców, którzy często korzystają z szansy zatrudnienia osoby niepełnosprawnej tylko do momentu ustawowo przewidzianego na pozyskanie dofinansowania z PFRON, bądź nie mają świadomości pozyskania pracownika niepełnosprawnego wraz z dofinansowaniem np. PFRON²³. Dodatkowo jakakolwiek niekorzystna zmiana wprowadzona przepisami prawa pracy bądź zapisami skutkującymi ograniczeniem refundacji otrzymywanej w ramach zatrudnienia osoby niepełnosprawnej przez pracodawcę, powoduje zwolnienie niepełnosprawnego pracownika.

W świetle rozważań należy:

1. Podjąć wszelkie możliwe na gruncie prawa polskiego działania, aby osoba niepełnosprawna, wchodząca na otwarty lub chroniony rynek pracy, znalazła zatrudnienie i nie dopuścić do jej izolacji;

¹⁷ W literaturze zwraca się uwagę również na: bariery architektoniczne, trudności w przemieszczaniu się oraz brak wsparcia ze strony rodziny bądź jej negatywna reakcja wynikająca z domniemania utraty podstawowego źródła dochodu tj. renty socjalnej lub inwalidzkiej poparta obawami zwolnienia z miejsca pracy.

¹⁸ R. Sroczyński, *Musimy bardziej udostępnić...*, s. 64.

¹⁹ G. Ciura, *Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych na polskim rynku pracy*, „Studia BAS” 2011, nr 2(26), s. 235.

²⁰ W. Ratajczyk, *Osoby niepełnosprawne...*, s. 57.

²¹ M. Niedźwiedziński, A. Bąkała, *Elastyczne formy pracy w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica”, 2007, z. 211.

²² A. Migas A., *Rozwój zawodowy...*, s. 17.

²³ L. Michalczyk, *Zatrudnienie osób...*, s. 117.

2. Realizować projekty skierowane do osób niepełnosprawnych (projekty z personalizowane) tylko z gwarancją zatrudnienia po ich zakończeniu;

3. Określić zasady współdziałania koordynatora do spraw zatrudnienia z osobą niepełnosprawną w celu podjęcia pracy;

4. Uelastyczyć formy wsparcia dla pracodawców zatrudniających osoby niepełnosprawne i propagować idee zatrudniania osób niepełnosprawnych.

Teza, że osoby które mimo wielu prób nie znalazły dla siebie szansy na podjęcie pracy i pozostały poza rynkiem pracy, znajduje potwierdzenie w badaniach przeprowadzonych przez GUS. Dodatkowo ci, którzy wchodzą na rynek pracy w warunkach kryzysu, aby nie powielać błędów „poprzedników” i nie doświadczać odrzucenia wybierają pewność świadczenia i bierność zawodową. Warto jednak pamiętać, że aktywność osób niepełnosprawnych działa przeciwko ich wykluczeniu społecznemu, izolacji, a także marginesowi społecznemu, zachęca do działania i motywuje do podjęcia i utrzymania pracy. Ostatecznie z punktu widzenia gospodarki przynosi z pewnością wymierne korzyści w postaci wyższych wpływów do budżetu z tytułu podatków oraz niższych wydatków na świadczenia społeczne.

Bibliografia

- Bieszk-Stolorz B., *Determinanty bierności zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce*, „OPTIMUM. Studia Ekonomiczne” 2012, nr 1(55).
- Byra S., Parchomiuk M., *Satysfakcja z pracy u osób niepełnosprawnych o różnym poziomie identyfikacji z zawodem*, „Polityka Społeczna”, 2011, nr 4.
- Ciura G., *Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych na polskim rynku pracy*, „Studia BAS” 2011, 2(26).
- Gąciarz B., Ostrowska A., Pańków W., *Integracja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń*, IFiS PAN, Warszawa 2008.
- Kobus-Ostrowska D., *Economic activity of disabled people and their development opportunities*, [w:] Ucieklak-Jeż P. (red.), *Social aspects of market economy*, Wydawnictwo im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2011.
- Kobus-Ostrowska D., *Fundusze Unii Europejskiej wsparciem w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce*, [w:] Organiściak-Krzykowska A., Nyklewicz K. (red.), *Rynek pracy w dobie innowacji*, Instytut Warmińsko-Mazurski w Olsztynie oraz IPISS Warszawa–Olsztyn 2014.
- Książkiewicz I., *Programy wspierania aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych – przegląd stanowisk*, [w:] Błaszczuk B. (red.), *Polityka rynku pracy: doświadczenia europejskie i polskie*, Wydawnictwo ASPRA – JR, Pułtusk 2008.
- Michalczyk L., *Zatrudnienie osób niepełnosprawnych w przedsiębiorstwach województwa małopolskiego*, „Gospodarka Narodowa”, 2011, nr 1–2.
- Migas A., *Rozwój zawodowy osób niepełnosprawnych – wybrane zagadnienia*, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, 2008, nr 1.

- Niedźwiedziński M. Bąkała A., *Elastyczne formy pracy w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica”, 2007, z. 211.
- Ratajczyk W., *Osoby niepełnosprawne jako zasoby pracy*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica”, 2006, nr 199.
- Sroczyński R., *Musimy bardziej udostępnić otwarty rynek pracy niepełnosprawnym*, „Szkoła Specjalna”, 2002, nr 4.

Zasoby internetowe

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski, GUS, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pw_akttyw_ekonom_ludn_2012.zip (dostęp 01.07.2013).
- Aktywność ekonomiczna ludności Polski, GUS, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pw_akttyw_ekonom_ludn_2013.zip (dostęp 22.02.2015).
- Niepełnosprawni na rynku pracy: zatrudnienie osób z niepełno sprawnościami wyzwaniem dla biznesu, [http://odpowiedzialnybiznes.pl/public/files/FOB_WielcyNieobecni\(1\)-1377077644.pdf](http://odpowiedzialnybiznes.pl/public/files/FOB_WielcyNieobecni(1)-1377077644.pdf) (dostęp 29.08.2013).
- Roczne dane GUS, BAEL za lata 2002–2014 Niepełnosprawność w liczbach, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach> (dostęp 20.02.2015).
- Roczne dane GUS, BAEL za lata 2006–2012. Niepełnosprawność w liczbach, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach> (dostęp 03.07.2013).

Streszczenie

Celem artykułu jest próba identyfikacji czynników determinujących bierność zawodową osób niepełnosprawnych w Polsce i wskazanie kierunków zmian. Do analizy posłużył materiał statystyczno-empiryczny udostępniony przez GUS w ramach kwartalnych Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), a także informacje przekazane z Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych. Zaprezentowana analiza aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce z jednej strony wskazuje na poprawę sytuacji tych osób na rynku pracy, z drugiej zaś podkreśla wielorakie ograniczenia. Nadal występują bariery, których aktualnie realizowana polityka społeczna i system rehabilitacji zawodowej nie eliminują, a jedynie doraźnie łagodzą.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, bierny zawodowo, współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia

Numer klasyfikacji JEL: J14, J71